

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผล

การวิจัยเรื่อง ชุมชนกับการกระจายอำนาจการจัดการศึกษา เป็นการศึกษาถึงสภาพการบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ในชุมชนชนบทแห่งหนึ่งของจังหวัดลำปาง ที่ชุมชนมีความสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ในการกระจายอำนาจการจัดการศึกษา ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาลักษณะของการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาและศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาที่ลงไปถึงระดับชุมชน จากกรอบแนวความคิดในการศึกษาที่เชื่อว่าชุมชนมีศักยภาพในการจัดการศึกษาของตนเองมาช้านาน จนกระทั่งรัฐมีนโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก และใช้รูปแบบการบริหารงานแบบรวมศูนย์อำนาจ มุ่งเป้าหมายในการจัดการศึกษาเพื่อผลิตคนสนองตลาดแรงงาน มากกว่าการให้ความสำคัญในการมุ่งผลิตคน เพื่อสนองความต้องการของผู้เรียน ชุมชนและสังคมชนบท ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเฉพาะด้านการจัดการศึกษาลดหน้าที่และบทบาทลง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง ชุมชนกับการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังนั้นการได้มาซึ่งข้อมูลเพื่อการตอบคำถามตามกรอบแนวคิดการวิจัยให้ครอบคลุมอย่างสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยมุ่งที่ศึกษา ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการศึกษาและเครื่องมือประกอบการศึกษาปรากฏการณ์หลายวิธีการด้วยกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลในหลายมิติ เป็นการศึกษาแบบองค์รวม (Holistic) การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการผสมผสาน ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) การสังเกต (Observation) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) การเก็บรวบรวมข้อมูลได้มีการตรวจสอบ

ข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ที่ความและนำมาเขียนเป็นรายงานความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง และผู้วิจัยได้ ทำการสรุปผล อภิปรายผล และให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

บ้านม่อนตะวันออก ซึ่งเป็นหมู่บ้านชนบทแห่งหนึ่งอยู่ทางเขตภาคเหนือของประเทศไทย ประชาชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านใช้ภาษาถิ่นล้านนาเป็นภาษาหลักในการสื่อสาร การทำมาหากิน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลัก โดยทำการเพาะปลูกข้าว อ้อย พืชผักผลไม้ ส่วนการประกอบอาชีพรอง ได้เก็บรับจ้างและค้าขาย บ้านม่อนตะวันออกมีพื้นที่ทั้งหมด 8,763 ไร่ จำนวนบ้านพักอาศัยทั้งสิ้น 307 หลังคาเรือน ประชากรมีจำนวน 1,605 คน ร้อยละ 91 ของประชากรหมู่บ้าน และจบการศึกษาภาคบังคับ (ป.6) หมู่บ้านอยู่ห่างจากตัวอำเภอเกาะคาไม่มากนัก ชาวบ้านม่อนตะวันออกส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การปกครอง มีนายอิน อ่อนนุ่ม เป็นผู้ใหญ่นบ้าน เป็นคนที่กล่าวขวัญของชาวบ้าน โดยทั่วไปว่าเป็นคนที่มีบุคลิกภาพ อ่อนน้อม ถ่อมตน พุดจาไพเราะ ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และการทำงานมักชอบทำงานพัฒนาหมู่บ้าน โดยระบบกลุ่ม ผู้ใหญ่อิน อ่อนนุ่มจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญ การพัฒนาหมู่บ้านและพัฒนาช่วยเหลือการจัดการศึกษาของโรงเรียนด้วยดีเสมอมา

โรงเรียนบ้านม่อนตะวันออก ตั้งอยู่ที่บ้านม่อนตะวันออก ตำบลนาแสง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ให้บริการทางการศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 จนถึงมัธยมต้นตอนต้น จำนวนนักเรียนระหว่างปีการศึกษา 2537-2540 มีนักเรียนประมาณ 123 - 269 คน บุคลากรโรงเรียนมีครูทั้งสิ้น จำนวน 17 คน เป็นชาย 9 คน หญิง 8 คน นักการ 1 คน ทางด้านการบริหารงาน แบ่งงานออกเป็น 7 งาน ได้แก่ งานด้านวิชาการ งานด้านบุคลากร งานด้านธุรการการเงิน งานด้านกิจกรรมนักเรียน งานด้านชุมชนสัมพันธ์ และงานด้านจัดการเรียนการสอน โดยมีอาจารย์ใหญ่ เป็นผู้บริหารที่มีอำนาจการบังคับบัญชาสูงสุด โดยภาพรวม โรงเรียนและชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในรอบปี โรงเรียนและหมู่บ้านทำกิจกรรมร่วมกันหลายครั้ง ชุมชนและโรงเรียนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ในปี พ.ศ.2537-2540 โรงเรียนบ้านม่อนตะวันออกเข้าร่วมโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่ง

เป็นโครงการนำร่องในฐานะเป็นหน่วยปฏิบัติทดลองจัดการศึกษาแนวใหม่ ที่เน้นการกระจายอำนาจการจัดการศึกษา การมีส่วนร่วม ฯลฯ

จากการศึกษาพบว่าลักษณะการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปยังชุมชนของโรงเรียนบ้านม่อนตะวันออกมีลักษณะการกระจายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบไปยังชุมชน โดยผ่านตัวแทนชุมชน และให้ตัวแทนชุมชนที่เข้าร่วมเป็นคณะทำงานระดับพื้นที่ตามโครงการดังกล่าวมีส่วนร่วมทำงานในทุกขั้นตอนของการจัดการศึกษา ได้แก่ การศึกษาสำรวจสภาพปัญหาและความต้องการในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาเพื่ออาชีพของชุมชน การวางแผนการจัดการศึกษา การจัดการศึกษา การติดตาม วัดและประเมินผลการจัดการศึกษา โดยมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบการทำงานในทุกขั้นตอนมากน้อยแตกต่างกันอย่างไม่เบ็ดเสร็จ

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาของโรงเรียนไปยังชุมชน คือ

1. การเข้าร่วมโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นโครงการนำร่องในการจัดการศึกษาแนวใหม่ที่เน้นใช้หลักการสำคัญในการดำเนินงาน คือ การกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วม นวัตกรรม การใช้วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การใช้ระบบข้อมูลสารสนเทศประกอบการตัดสินใจดำเนินการ และเน้นกระบวนการติดตาม ประเมินผล โดยได้รับการสนับสนุนทางด้านวิชาการและงบประมาณในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ทำให้โรงเรียนสามารถดำเนินการในเรื่องการกระจายอำนาจไปยังชุมชนได้อย่างเต็มที่อยู่ อย่างไม่ติดขัดปัญหาในการดำเนินงานก็ยังมีอยู่ ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากความไม่คุ้นเคยกับรูปแบบการจัดการศึกษาแนวใหม่ ประกอบกับเป็นโครงการเชิงทดลอง ซึ่งต้องทำไปแก้ปัญหาไป ทำให้ต้องใช้เวลาในการศึกษาเรียนรู้มากขึ้น ฯลฯ

2. การบริหารการจัดการศึกษาในรูปแบบคณะทำงานร่วม คือ โรงเรียนและชุมชน ส่งผลให้การกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปยังชุมชนมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มขึ้น เพราะทั้งสองฝ่ายได้ร่วมกันดำเนินงานทุกขั้นตอน ต่างจากการทำงานที่ผ่านมา คือ ให้ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของกรรมการศึกษามีบทบาทเพียงการให้คำปรึกษา แนะนำ สนับสนุนช่วยเหลือเท่านั้น

3. การสนับสนุนทางด้านวิชาการเพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงานร่วมกันให้กับบุคลากรของโรงเรียนและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศึกษา เช่น การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการด้านการวางแผนแบบมีส่วนร่วม การศึกษาดูงานในพื้นที่ที่มีการจัดการศึกษาในลักษณะเดียวกัน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ทำให้คณะทำงานระดับพื้นที่มีความรู้ ความเข้าใจในบทบาทและมองเห็นช่องทางในการทำงานที่ชัดเจนเพิ่มขึ้น

4. นโยบาย กฎ ระเบียบต่าง ๆ ของทางราชการ ทำให้โรงเรียนขาดความคล่องตัวหรือขาดอำนาจการตัดสินใจในบางเรื่อง แต่เมื่อโรงเรียนบ้านม่อนตะวันออก ไม่ถูกนโยบาย กฎ ระเบียบครอบงำจนเกินไปก็สามารถกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปยังชุมชนได้มากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการจัดกิจกรรมการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาครู และชาวบ้านในชุมชน และการมีอิสระในการสร้างหลักสูตรเพื่อให้เกิดความเหมาะสมสอดคล้องกับผู้เรียน ฯลฯ

5. ความไม่พร้อมทางด้านบุคลากร งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ สื่อ ฯลฯ ทำต้องแสวงหาสิ่งเหล่านี้จากภายนอกส่งผลให้โรงเรียนกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปยังชุมชน เช่น ให้ชุมชนช่วยกันแสวงหาแหล่งวิทยากร ในกรณีที่ชุมชนต้องการให้โรงเรียนบ้านม่อนตะวันออกจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพให้ ซึ่งโรงเรียนไม่มีความพร้อมในเรื่องนี้ เป็นต้น

อภิปรายผล

สังคมโลกปัจจุบันเป็นสังคมของข่าวสารข้อมูล และสังคมการเรียนรู้ มีความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสูงมาก ผู้ที่จะก้าวทันสังคมโลกทันต่อการเปลี่ยนแปลงจะต้องเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รู้กว้าง รู้ไกล พัฒนาตนเอง โดยการแสวงหาความรู้อยู่ตลอดเวลา จึงจะสามารถแข่งขันในสังคมโลก

สำหรับประเทศไทย จากการประเมินผลของสถาบันพัฒนาการบริหารระหว่างประเทศ International Institute for Management Development (IMD) เมืองโลซานน์ ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ พบว่าประเทศไทยมีขีดความสามารถในการแข่งขันในเชิงเศรษฐกิจน้อยกว่าประเทศอื่น ๆ ที่มีระดับการพัฒนาเศรษฐกิจใกล้เคียงกัน ในหลาย ๆ ด้าน นอกจากนี้ปัจจุบันประเทศไทยยังประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจและปัญหาสังคมต่าง ๆ เช่น ความยากจน โรคเอดส์ สารเสพติด สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย เป็นต้น สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ คือ " ปัญหาคุณภาพของคนไทย" อันเป็นผลมาจากความ

ผิดพลาดของการจัดการศึกษาที่ผ่านมา โดยเฉพาะหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น ส่วนกลางคือกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้กำหนดและให้สถานศึกษาเป็นผู้ใช้หลักสูตรนั้นเหมือนกันทั่วประเทศ

นับตั้งแต่ประเทศไทยมีหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ประกาศใช้อย่างเป็นทางการ กระทรวงศึกษาธิการจะเป็นผู้กำหนด แล้วให้สถานศึกษานำไปใช้จัดการศึกษาตามข้อกำหนดที่ระบุไว้ในหลักสูตร และถือว่าเป็นหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการหลักสูตรเดียวมาโดยตลอด

ปัจจุบันการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน มีความจำเป็นยิ่งขึ้น แม้ว่าการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในอดีต จะมีจุดเด่นหลายประการที่ยังไม่เว้นที่จะเผชิญกับปัญหา และความยุ่งยากในการช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น กระทรวงศึกษาธิการจึงให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าว โดยกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปยังชุมชน ให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาเพิ่มขึ้น เช่น ให้ชุมชนมีบทบาทในการพัฒนาหลักสูตรเพิ่มเติมจากส่วนที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้

นอกจากกระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรขั้นพื้นฐานให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนแล้ว สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานในสังกัดของกระทรวงศึกษาธิการ ที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้กับประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ก็ได้ตระหนักถึงความสำคัญในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับชุมชน โดยกำหนดนโยบาย รวมทั้งออกคำสั่งให้สถานศึกษาในสังกัดกระจายอำนาจไปยังชุมชน ให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาร่วมกับโรงเรียน ในรูปแบบกรรมการศึกษา

จากการศึกษาพบว่า การได้เข้าร่วม โครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ ของโรงเรียนบ้านม่อนตะวันออกเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้โรงเรียนกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปยังชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นกว่าเดิม ตลอดจนส่งผลให้โรงเรียนจัดการศึกษาได้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ได้เป็นที่น่าพึงพอใจได้ในระดับหนึ่ง

โจทย์สำคัญต่อมาก็คือ ทุกคนจะช่วยกันอย่างไร ให้สถานศึกษาต่าง ๆ ที่มีหน้าที่ให้บริการทางการศึกษาแก่ประชาชนของประเทศ ได้เห็นความสำคัญของชุมชน กระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปยังชุมชนเพิ่มขึ้น

การแก้ปัญหาของรัฐในเรื่องดังกล่าว ที่กำลังพูดกันมากและรัฐกำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน คือการปฏิรูปการศึกษาและทุกครั้งทีพูดถึงปฏิรูปการศึกษาจะมีบุคคลเป็นจำนวนมากเข้าใจทันทีว่าจะต้องมีการกระจายอำนาจที่เป็นเช่นนั้นเพราะประเทศไทยมีระบบการบริการการจัดการศึกษาโดยราชการแบบรวมศูนย์อำนาจมาเป็นเวลาช้านาน การรวมศูนย์อำนาจเป็นต้นเหตุสำคัญของการด้อยประสิทธิภาพในการบริการการจัดการศึกษา เพราะสถานศึกษาในระดับล่างไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ริเริ่มในการดำเนินการใด ๆ ได้ด้วยตนเองอย่างอิสระ จะต้องคอยฟังคำสั่งหรือนโยบายจากเบื้องบน ยังมีสายบังคับบัญชาทอดยาวไปเท่าไรก็จะยิ่งทำให้การบริหารการศึกษาเป็นไปด้วยความล่าช้ามากเพียงนั้น การที่หน่วยงานที่มีอำนาจตัดสินใจอยู่ห่างไกล ปัญหาและข้อเท็จจริง ส่งผลให้ในหลายกรณีหน่วยงานระดับล่างที่จะต้องแก้ไขปัญหา ไม่สามารถตอบสนองในการแก้ปัญหาได้อย่างตรงประเด็น นอกจากนั้นระเบียบการเงินและการพัสดุที่ไม่มีความคล่องตัวและต้องดำเนินการโดยผ่านความเห็นชอบจากส่วนกลางยิ่งเพิ่มปัญหาความล่าช้าและทำให้ไร้ประสิทธิภาพในการทำงานมากขึ้น

ที่สำคัญที่สุด การรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจในการจัดการศึกษาเข้าสู่ส่วนกลาง เป็นสิ่งหนึ่งที่ส่งเสริมให้เกิดวัฒนธรรมความไม่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา

การปฏิรูปการศึกษานี้เป็นงานใหญ่ แต่จะใหญ่จริงหรือใหญ่แบบกลวง ๆ ก็ยังไม่แน่ใจ ผลเลิศที่กระทรวงศึกษาธิการหวังไว้จะออกงอกงอเต็มทีในปี พ.ศ.2550 การปฏิรูปการศึกษามีเป้าหมาย คือต้องการให้คนที่ได้รับการศึกษาในยุคปฏิรูปมีสุขภาพพลานามัยดีทั้งร่างกายและจิตใจ มีความสามารถในการคิด เป็นผู้ใฝ่รู้ และสามารถแสวงหาความรู้ มีความสามารถในทางวิชาการและวิชาชีพ มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ไม่เห็นแก่ตัว เสียสละและอดทน ร่วมมือกับผู้อื่นได้ มีความเป็นประชาธิปไตย รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดการปฏิรูปการศึกษาไว้ 4 ด้านคือ

1. ปฏิรูปสถานศึกษา
2. ปฏิรูปครูและบุคลากรทางการศึกษา

3. ปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน

4. ปฏิรูประบบการบริหารการศึกษา

จุดหนึ่งที่น่าสนใจของแผนปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ คือจะให้มีการเพิ่มค่าใช้จ่ายทางการศึกษาให้ได้ระหว่างร้อยละ 6-7 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) เพื่อให้ทัดเทียมกับระดับมาตรฐานสากล โดยนำมาตรการด้านภาษีทางการศึกษามาใช้สนับสนุนให้ภาคเอกชนมีโอกาสร่วมลงทุนดำเนินการจัดบริการทางการศึกษา

ขณะเดียวกันการแก้ปัญหาข้างต้น โดยหวังพึ่งพาให้รัฐเป็นผู้ริเริ่มและดำเนินการฝ่ายเดียวคงสำเร็จได้ยาก บุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ซึ่งเป็นผู้รับประโยชน์ในการจัดการศึกษาของรัฐคงต้องช่วยกันด้วย เช่น ช่วยให้ข้อมูลกับรัฐในการวางแผนปฏิรูป ร่วมบริหารจัดการศึกษาเพื่อชุมชนกับโรงเรียนตั้งแต่บัดนี้ เพราะในปัจจุบันแม้ว่าการปฏิรูปการศึกษาจะยังไม่ชัดเจน บุคคล ครอบครัวยุ ฯลฯ ก็สามารถเข้าไปมีบทบาทร่วมในการบริหารจัดการการศึกษาได้ ขอเพียงให้บุคคลและกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ มีจิตสำนึกในพึ่งพาตนเองทั้งระดับรายบุคคล ระดับชุมชน ควรต้องคอยติดตาม ตรวจสอบ และมีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกขั้นตอนในการจัดการศึกษา มีโชยภการะในการจัดการศึกษาให้กับโรงเรียนแต่ฝ่ายเดียว โรงเรียนเองก็ควรต้องมี โยบายการกระจายอำนาจไปยังชุมชน และปฏิบัติตามนโยบายอย่างจริงจังเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงจะเป็นไปเพื่อชุมชนและโดยชุมชนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการวิจัยรูปแบบการจัดการศึกษาที่เน้นการกระจายอำนาจไปยังชุมชน ในพื้นที่อื่นที่มีบริบทแตกต่างกัน โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ
2. ควรมีการศึกษา ถึงองค์ประกอบ และเงื่อนไขที่ทำให้การกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปยังชุมชนประสบผลสำเร็จ ในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีการดำเนินการ
3. รัฐควรให้ความรู้เกี่ยวกับการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง กับ การจัดการศึกษาทุกระดับเพิ่มขึ้น